

Mirosław Furmanek, Mirosław Masojć

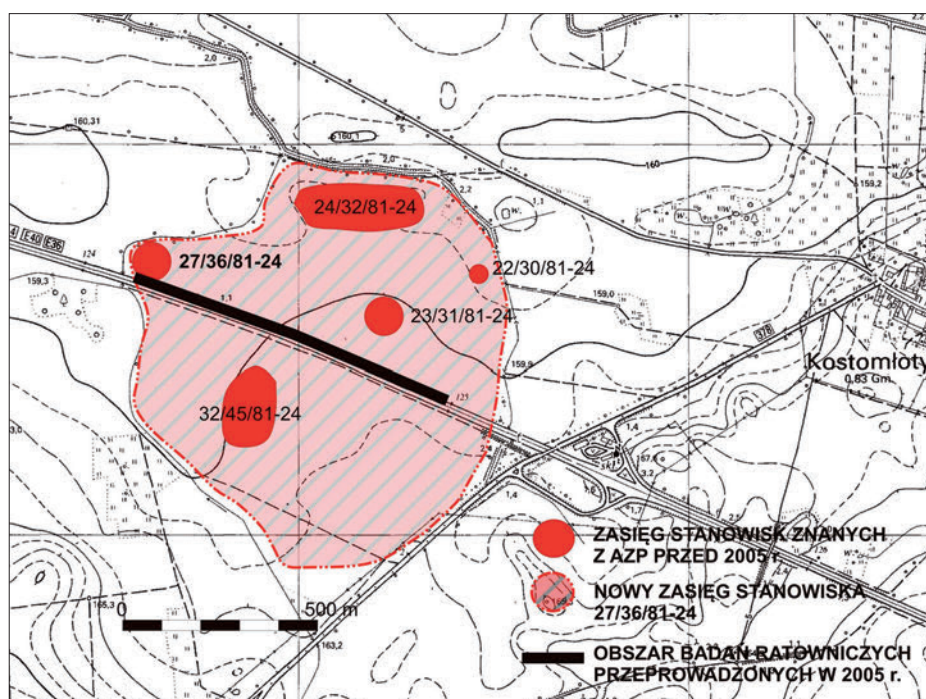
Wielokulturowe stanowisko w Kostomłotach, pow. średzki

Wyprowadzając badania ratownicze stanowiska 27 w Kostomłotach (AZP 81-24/36) podjęte zostały w związku z modernizacją jezdni północnej autostrady A-4 na odcinku Wądroże Wielkie – Bielany Wrocławskie. Badania prowadzono na podstawie umowy zawartej pomiędzy Generalną Dyрекcją Dróg Krajowych i Autostrad z siedzibą w Warszawie a Instytutem Archeologii i Etnologii PAN (dalej: IAiE PAN) z siedzibą w Warszawie. Wykonawcą prac terenowych był Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego (dalej: IA UWr), działający na podstawie porozumienia z IAiE PAN.

Badaniami terenowymi z ramienia IA UWr kierowali dr Mirosław Furmanek i dr Mirosław Masojć. Pieczętą naukową nad całym przedsięwzięciem sprawowali: prof. dr

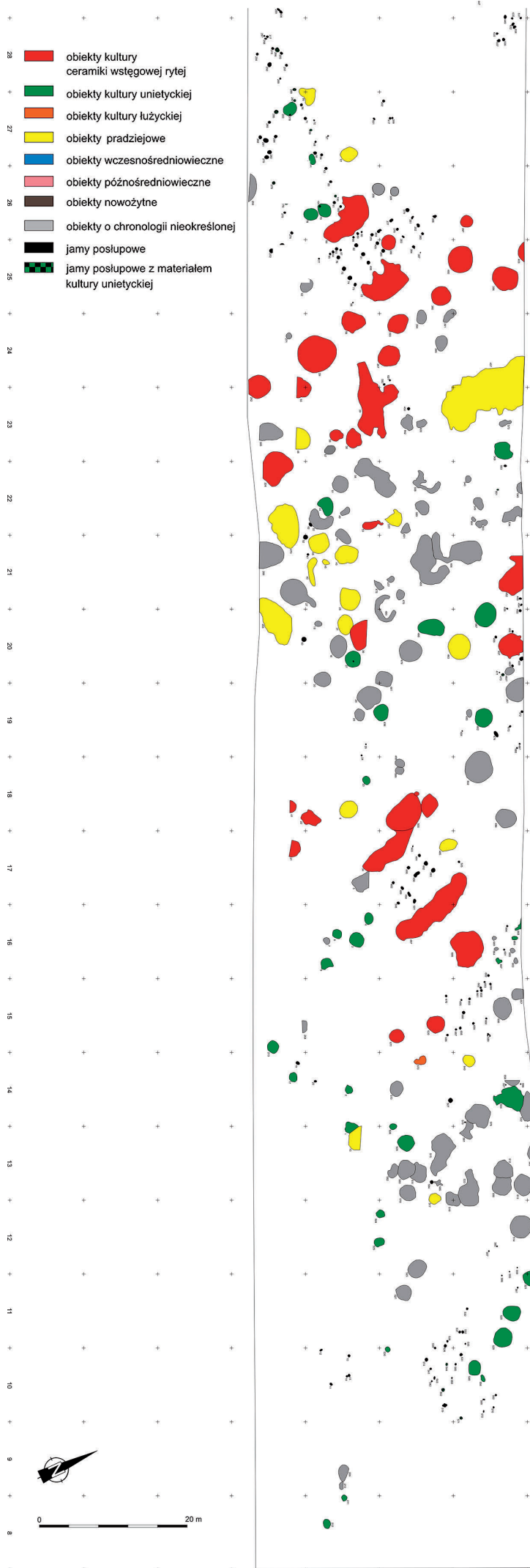
hab. Bogusław Gediga (IAiE PAN) i prof. dr hab. Jerzy Piekalski (IA UWr). Prace wykopaliskowe i opracowanie gabinetowe pozyskanych materiałów konsultowali: prof. dr hab. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa (IAiE PAN we Wrocławiu), dr hab. Irena Lasak (IA UWr) i prof. dr hab. Włodzimierz Wojciechowski (IA UWr). W badaniach terenowych oraz opracowaniu gabinetowym brali udział pracownicy, doktoranci i studenci Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu i Muzeum Śląskiego w Katowicach.

Stanowisko 27 w Kostomłotach zostało odkryte przez Leszka Berdułę w 1995 r. w trakcie prowadzenia badania powierzchniowych w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski. Interpretowano je jako ślad osadnictwa

Ryc. 1. Kostomłoty, stan. 27, gm. *loco*, woj. dolnośląskie. Lokalizacja miejsca badań

Fig. 1. Kostomłoty, site 27, *loco commune*, dolnośląskie voivodeship. The location of the excavated site

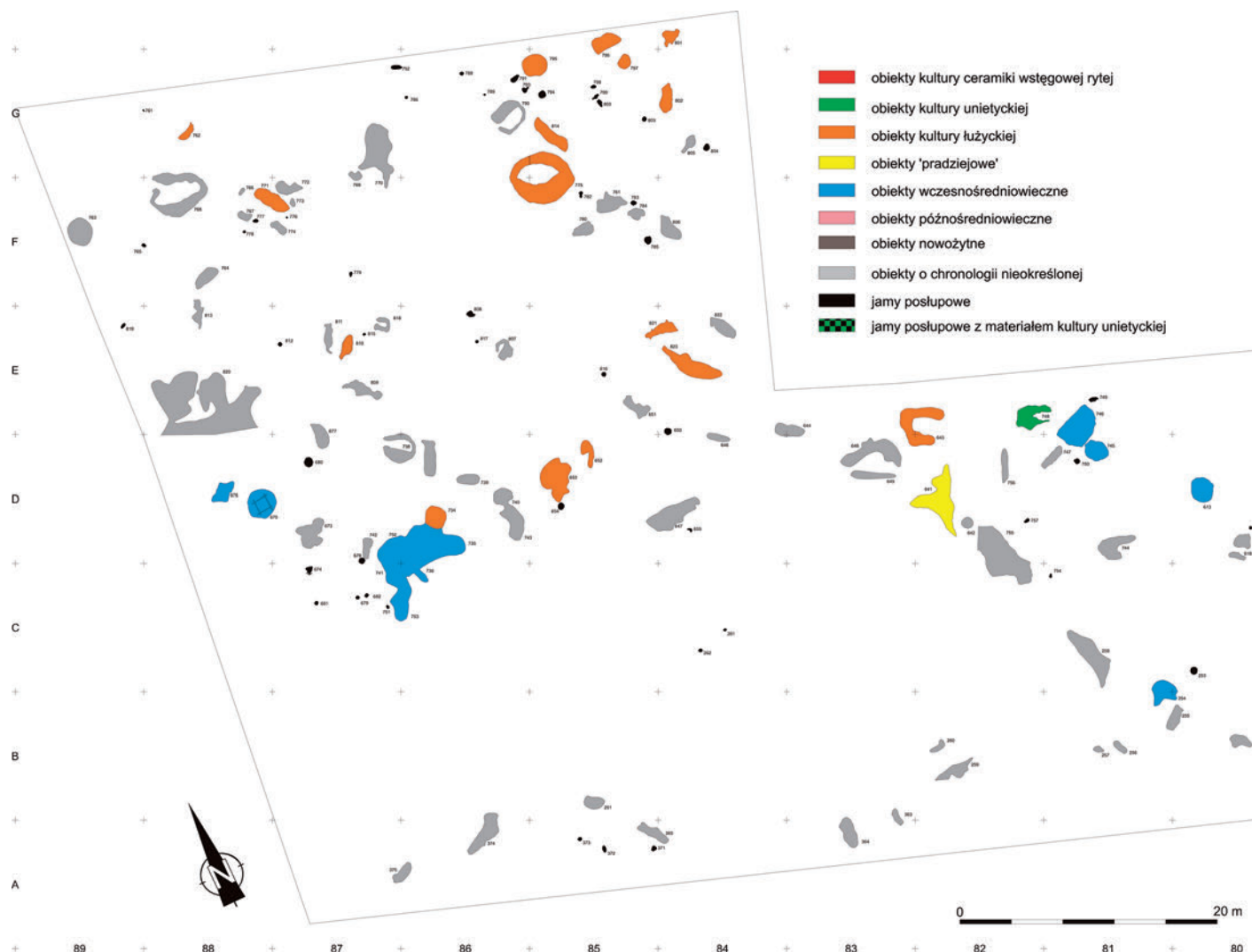

Ryc. 2. Kostomłoty, stan. 27, gm. loco, woj. dolnośląskie. Rozplanowanie obiektów osadniczych we wschodniej części wykopu

Fig. 2. Kostomłoty, site 27, loco commune, dolnośląskie voivodeship. The layout of settlement objects at the eastern part of the excavation

z okresu wpływów rzymskich (1 fragment ceramiki), ślad osadnictwa z wczesnego średniowiecza (X-XIII w. – 2 fragmenty ceramiki) oraz ślad osadnictwa z późnego średniowiecza i okresu nowożytnego (2 fragmenty ceramiki). Jego powierzchnia szacowana była na ok. 10 arów. W związku z lokalizacją stanowiska w bezpośrednim sąsiedztwie remontowanego odcinka autostrady, preliminowano je do przeprowadzenia wyprzedzających badań ratowniczych związanych z remontem nitki północnej autostrady A-4. Wcześniej, w 2002 r., w trakcie prowadzenia nadzoru archeologicznego podczas remontu południowej nitki autostrady A-4 przez zespół Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, na wschód od stanowiska odkryto zespół obiektów osadniczych, z których część związana była z funkcjonowaniem osady kultury ceramiki wstęgowej rytej (Wojciechowski 2003). Wiosną 2005 r. podczas prowadzenia analogicznego nadzoru podczas remontu północnej jezdni autostrady również okazało się, że obiekty archeologiczne występują już ponad 500 m na wschód od planowanego miejsca prowadzenia badań ratowniczych. W związku z tym podjęto decyzję o zwiększeniu zamierzonego wcześniej arealu badań ratowniczych, dzięki czemu udało się odkryć unikalne pozostałości osadnictwa wczesnoneolitycznego i wczesnobrązowego.

Badania ratownicze prowadzone w związku z modernizacją jezdni północnej autostrady A-4 objęły obszar pod jezdnią północną remontowanej autostrady oraz sąsiadujący z nią pas pobocza. Długość wykopu wyniosła około 810 m, a szerokość około 35-40 m, z wyjątkiem części zachodniej, gdzie jego szerokość dochodziła do ok. 70 m. Łączna przebadana powierzchnia wykopu wyniosła ok. 314,45 ara. Prace ratownicze prowadzono w kilku etapach, co podyktowane było harmonogramem prac prowadzonych przez wykonawcę remontu autostrady. Pierwszy etap objął pas zewnętrzny jezdni północnej, o szerokości ok. 10 m. Drugi etap objął pas wewnętrzny jezdni. W etapie trzecim podjęto badania na poboczu autostrady. Badania archeologiczne w obrębie pasa jezdni prowadzono po zdjęciu sprzętem mechanicznym starej nawierzchni betonowej i warstw technologicznych znajdujących się pod betonem. Przed przystąpieniem do badań na poboczu usunięto sprzętem mechanicznym warstwę współczesnego humusu.

Stanowisko położone jest ok. 1500 m na południowo-zachód od Kostomłotów, sąsiaduje od zachodu z skrzyżowaniem autostrady A-4 i drogi Kostomłoty – Strzegom (Ryc. 1). Zlokalizowane jest ono w widłach dwóch niewielkich cieków wodnych, otaczających owalny obszar o średnicy ok. 1000 m, wyniesiony nieznacznie ponad otoczenie. Pod względem fizjograficznym teren ten znajduje się w południowej części Wysoczyzny Średzkiej, wchodzącej w skład Niziny Dolnośląskiej. Badany obiekt położony jest w obrębie wysoczyzny równinnej, której różnice wysokości względnej nie przekraczają 5 m, a która rozpościera się na wysokości 155-160 m n.p.m. Na zachód od stanowiska oraz na północ od obszaru równinnego występują resztki zdenudowanej wysoczyzny falistej (wys. względne do 10 m, na wys. 160-170 m n.p.m.). Natomiast na wschód od stanowiska oraz na południe występuje zdenudowana wysoczyzna pagórkowata, pagóry o wysokościach względnych powyżej 10 m, zalegające na wys. 170-185 m n.p.m. (Szykiewicz 2003).

W trakcie badań ratowniczych odkryto 823 obiekty nieruchome. Na podstawie materiałów zabytkowych w obrębie rozpoznanej części stanowiska można wyróżnić przynajmniej 6 etapów zasiedlenia, odpowiadających funkcjonowaniu poszczególnych jednostek

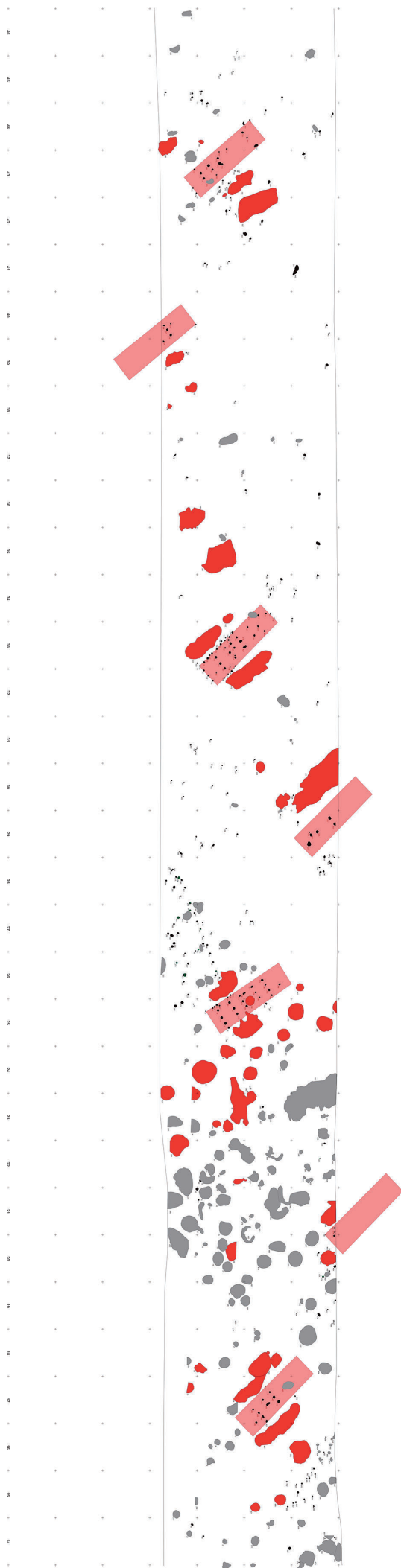
Ryc. 3. Kostomłoty, stan. 27, gm. *loco*, woj. dolnośląskie. Rozplanowanie obiektów w zachodniej części wykopu

Fig. 3. Kostomłoty, site 27, *loco commune*, dolnośląskie voivodship. The layout of objects at the western part of the excavation

taksonomicznych: I etap – kultura ceramiki wstęgowej rytej (dalej: KCWR), II etap – kultura unietycka (dalej: KU), III etap – kultura lużycka (dalej: KŁ), IV etap – wczesne średniowiecze (dalej: WŚR), V etap – późne średniowiecze, VI etap – okres nowożytny.

W obrębie powyższych etapów zasiedlenia można wyróżnić krótsze odcinki – fazy osadnicze i fazy budowlane. Wyróżnienie faz osadniczych i budowlanych oraz ich konkretyzacja w przypadku stanowiska w Kostomłotach będzie możliwa dopiero po przeprowadzeniu zaawansowanych analiz statystycznych ruchomych materiałów zabytkowych i korelacji ich wyników z rezultatami datowań radiowęglowych.

Odkryte pozostałości osadnictwa występowały w obrębie wykopu nierównomiernie. Można wyróżnić dwie główne, wyraźnie wydzielające się koncentracje: wschodnią i zachodnią (Ryc. 2-3). W części wschodniej odkryto 554 obiekty. Wśród nich można wyróżnić

Ryc. 4. Kostomłoty, stan. 27, gm. loco, woj. dolnośląskie. Rozplanowanie osady kultury ceramiki wstęgowej rytej

Fig. 4. Kostomłoty, site 27, loco commune, dolnośląskie voivodeship. The layout of the settlement of the Linear Band Pottery culture

48 obiektów KCWR, 37 obiektów KU, 1 obiekt KŁ, 21 obiektów z bliżej nieokreślonymi taksonomicznie materiałami pradziejowymi, 3 obiekty nowożytny, 108 obiektów bez materiałów zabytkowych oraz 336 jam posłupowych. Na szczególną uwagę zasługuje znaczna koncentracja obiektów w obrębie arów 20-24 (D-G; Ryc. 3). Większość z tych obiektów ma nieregularne kształty, znaczną głębokość i wielowarstwowe wypełnienia. Przeważająca część z nich pozbawiona jest materiału zabytkowego lub występuje on w pojedynczych egzemplarzach, na ogół w partiach stropowych obiektów. Możliwe, że obiekty te związane są z próbą eksploatacji występujących w tym miejscu, w obrębie warstwy bruku morenowego, brył narzutowego surowca krzemienno. Potwierdza to koncentracja w niektórych obiektach dużej ilości artefaktów krzemienno, w tym reprezentujących wstępne etapy ich obróbki oraz dominacja lokalnego surowca wśród wyrobów odkrytych w obiektach osadniczych KCWR w Kostomłotach. Wśród nich na uwagę zasługuje obiekt 265, z którego uzyskano inwentarz liczący 7240 wyrobów krzemienno (Ryc. 12). Jest on prawdopodobnie pozostałością warsztatu krzemieniarskiego, w obrębie którego odbywała się selekcja i wstępna obróbka brył krzemienia.

W obrębie koncentracji zachodniej wyróżnić można: 1 obiekt KCWR, 3 obiekty KU, 18 obiektów KŁ, 10 obiektów WŚR, 2 obiekty ogólnie określane jako pradziejowe, 96 obiektów pozbawionych materiałów zabytkowych oraz 62 słupy (Ryc. 3).

Osadnictwo KCWR występuje prawie wyłącznie we wschodniej części wykopu, w obrębie arów 14-46 (D-G), czyli na łącznej długości około 320 m (Ryc. 4). Pojedynczy obiekt, w którym wystąpił materiał ceramiczny tej kultury, został odkryty w obrębie ara 76E, oddalony o ok. 300 m od rozpoznanego fragmentu osady. Trudno określić jego pierwotną funkcję, ale można przypuszczać, że mógł on być związany z doraźną eksploatacją gospodarczą doliny niewielkiego ciekłu lub jego powstanie związane jest z późniejszą działalnością, a pojedynczy fragment ceramiki znajdujący się w jego wypełnisku jest redeponowany.

Pozostałości osady KCWR mają układ przestrzenny charakterystyczny dla osiedli z tego czasu (Ryc. 4). Tworzą go izolowane kompleksy osadnicze (zagrody), złożone z tzw. długich domów wzniesionych

Ryc. 5. Kostomłoty, stan. 27, gm. *loco*, woj. dolnośląskie. Fragment budynku słupowego kultury ceramiki wstęgowej rytej wraz z jamami przydomowymi w trakcie eksploracji (fot. T. Żur)

Fig. 5. Kostomłoty, site 27, *loco commune*, dolnośląskie voivodeship. A fragment of building with post construction of the Linear Band Pottery culture along with holes near houses during the exploration (photo by T. Żur)

w konstrukcji słupowej i towarzyszących im zróżnicowanych pod względem wielkości, formy, rodzaju wypełnisk, zawartości kulturowej i spełnianej pierwotnie funkcji obiektów gospodarczych (Ryc. 4-7). Poszczególne zagrody są odizolowane od siebie i nie zaobserwowano pomiędzy nimi relacji stratygraficznych. Wynika to zapewne ze stosunkowo krótkiego okresu funkcjonowania tego osiedla, związanego z późnym etapem rozwoju KCWR na Śląsku. Rozmieszczenie domów wraz z zagrodami sprawia wrażenie dużej regularności – zagrody układają się w rzędy przebiegające wzdłuż linii południowy-zachód – północny-wschód, a odległości pomiędzy nimi są bardzo podobne. Zarejestrowany plan osady nie ukazuje nam jej rozplanowania w jednym czasie, a jest efektem stopniowego rozrastania się, polegającego na stopniowym powstawaniu kolejnych zagród.

W obrębie przebadanego fragmentu osady wyróżnić można 7 kompleksów osadniczych – zagród. Cztery z nich rozpoznane zostały najprawdopodobniej w całości, a trzy pozostałe znalazły się w znacznej części poza obszarem przeznaczonym do badań wykopaliskowych. Poszczególne zagrody różnią się pomiędzy sobą wieloma elementami, co może być podstawą do interpretacji o charakterze społecznym. Domy będące podstawowym elementem zagród zachowały się dość słabo, stąd trudno precyzyjnie określić wiele cech je charakteryzujących. Miały one najprawdopodobniej długość 18,5-19 – 19-20 m, a szerokość około 5,8 m – 6 m. Wskazuje to na duże podobieństwo budynków w obrębie osady, pewne różnice dotyczą tylko podziałów wewnętrznych domów. Pod względem wielkości budynki te należą do domów średnich (Modderman 1986; Coudart 1987). Podobne

pod względem formy, jak również wielkości (zarówno długości, jak i szerokości) budynki odkryto na osadzie fazy szareckiej KCWR w Strachowie (Kulczycka-Leciejewiczowa 1997, 115-116), chociaż liczne przykłady znane są też z terenu Czech i Niemiec.

Analiza dystrybucji obiektów i materiałów zabytkowych w obrębie poszczególnych zagród pozwala zauważyć pewne podobieństwa i różnice pomiędzy nimi. Materiały pozyskane z jam przydomowych są bardzo zróżnicowane, i występują w stosunkowo dużej ilości, chociaż nie są one jamami, gdzie występuje najwięcej materiału. Jamy te pełniły zróżnicowane funkcje, które zmieniały się w czasie. Po wybraniu z nich ziemi pozostawały przypuszczalnie odsłonięte przez cały czas funkcjonowania zagrody. Tu odbywały się niektóre czynności gospodarcze, tu również trafiały różnego rodzaju odpady, związane zapewne z doraźnym porządkowaniem domu i otoczenia. Znaczna część odpadów trafiała również do innych jam, znajdujących się na ogół w większej odległości od domu. Jamy te spełniały funkcje śmietnikowe. Duża ilość odpadów dostawała się również do specyficznych głębokich jam o funkcji cystern. Takie rozprzestrzenienie materiałów, głównie ceramicznych, wskazuje, że duża część codziennych działań mieszkańców zagród odbywała się przed długim domem, po jego stronie południowej i południowo-wschodniej. Uwagę zwracają również różnice w dystrybucji materiałów ceramicznych i krzemiennych, które występują na ogół rozdzielnie; ich koncentracje zlokalizowane są w innych miejscach w ramach tej samej zagrody. Sugeruje to, że wytwórczość krzemieniarska odbywała się w innych miejscach niż codzienne czynności. Także niektóre

Ryc. 6. Kostomłoty, stan. 27, gm. loco, woj. dolnośląskie. Północna część zagrody kultury ceramiki wstęgowej rytej z zarysem północnej części domu słupowego i otaczających go obiektów gospodarczych (fot. T. Żur)

Fig. 6. Kostomłoty, site 27, loco commune, dolnośląskie voivodeship. The northern part of the farmstead of the Linear Band Pottery culture with an outline of the northern part of the house with post construction and farm buildings surrounding it (photo by T. Żur)

z jam, sugerujące obróbkę surowców organicznych, zlokalizowane są w innych miejscach zagród. Te czynności gospodarcze koncentrowały się głównie w części północnej i północno-wschodniej, ewentualnie zachodniej. Dodatkowo potwierdzają to analizy zawartości fosforu, który koncentruje się również poza jamami gospodarczymi – zwłaszcza na północ i północny zachód od domostwa (por. też analizy wzorów zachowań przestrzennych w obrębie innych osiedli wczesnoneolitycznych w: Boelicke 1982; Lüning 1982; Illet *et al.* 1982; Plateaux 1987; Last 1998). Badania zawartości fosforu w glebie wykonali dr Urszula Piszcz i dr Krzysztof Gediga z Akademii Rolniczej we Wrocławiu.

Zaobserwować można także pewne zróżnicowanie pomiędzy zagrodami. Zwłaszcza wyróżnia się zespół KR1, gdzie odkryto duże bogactwo form zagospodarowania przestrzeni (duża ilość zróżnicowanych funkcjonalnie obiektów, obecność cystern, a zwłaszcza dodatkowej konstrukcji słupowej po południowo-zachodniej stronie domu). Te różnice mogą wskazywać na pojawienie się w późnych etapach rozwoju KCWR przemian społecznych, związanych ze stopniowym pojawianiem się w egalitarnym dotąd społeczeństwie wczesnorolniczym elementów zróżnicowania społecznego, czytelnych także w ramach poszczególnych wspólnot lokalnych.

Ryc. 7. Kostomłoty, stan. 27, gm. loco, woj. dolnośląskie. Profil obiektu 59, kultura ceramiki wstęgowej rytej (fot. T. Żur)

Fig. 7. Kostomłoty, site 27, loco commune, dolnośląskie voivodeship. The profile of object 59, the Linear Band Potter culture (photo by T. Żur)

Ryc. 8. Kostomłoty, stan. 27, gm. loco, woj. dolnośląskie. Studnia wczesnośredniowieczna w trakcie eksploracji (fot. T. Żur)

Fig. 8. Kostomłoty, site 27, loco commune, dolnośląskie voivodeship. The early Medieval well during exploration (photo by T. Żur)

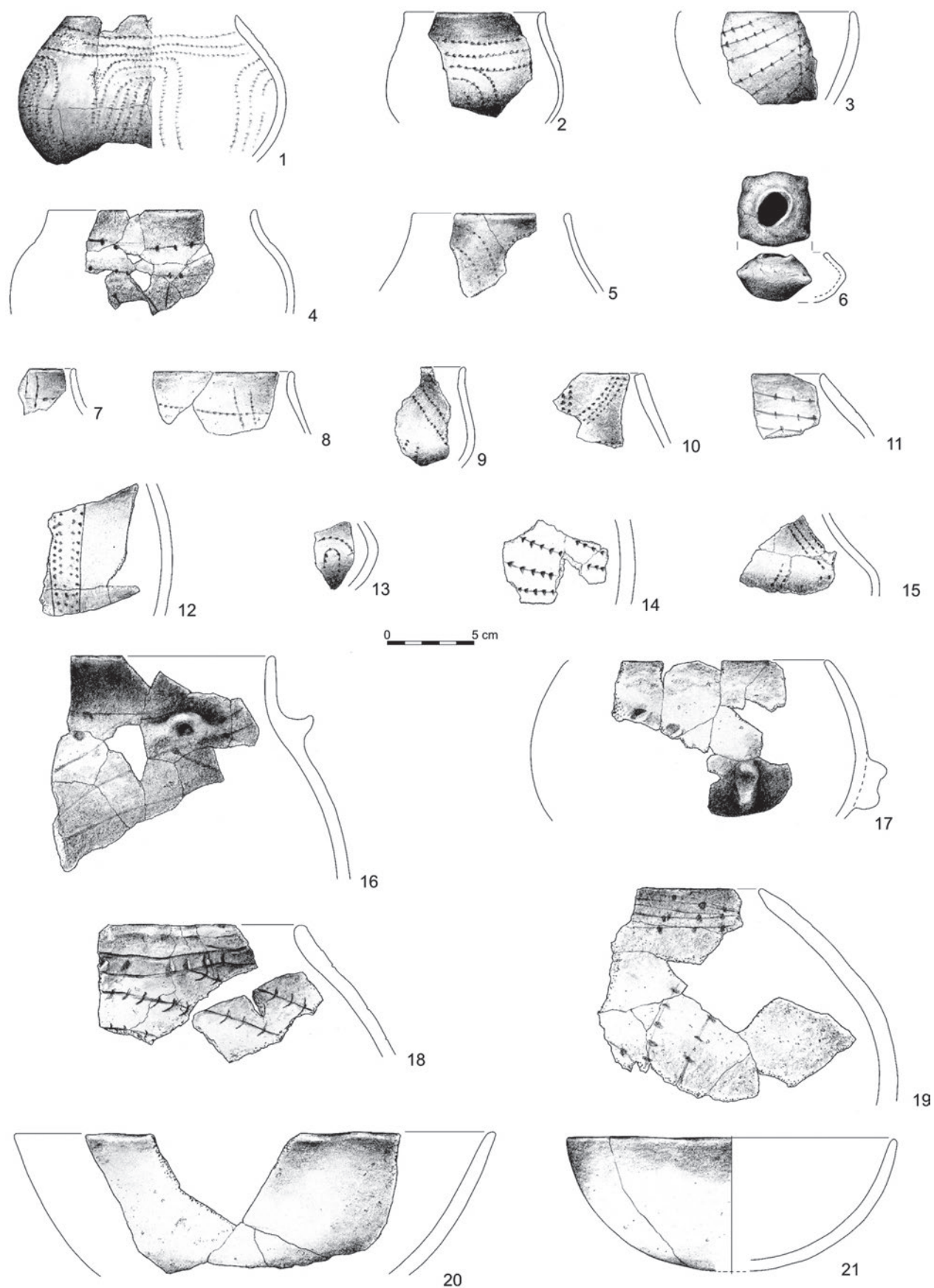
Ceramika odkryta w Kostomłotach to bardzo zwarty zespół pod względem technologicznym i stylistycznym, a tym samym i chronologicznym (Ryc. 9). Pod względem tych cech nawiązuje ona przede wszystkim do zespołów SR VIII - SR X ze stanowiska 2 w Strachowie (Kulczycka-Leciejewiczowa 1997) oraz najmłodszych materiałów ze Skoroszowic (Wojciechowski 1981) i Strzelina, stan. 16 (Wojciechowski, Cholewa 2000). Materiały te reprezentują najpóźniejszy etap rozwoju KCWR na Śląsku, zaliczany do fazy IIIB, który można datować na około 5150-4950/4900 BC. Wśród innych wyrobów glinianych odkrytych w zespołach KCWR na uwagę zasługuje forma miniaturowego naczynia. Analogiczne znaleziska znane są z innych stanowisk tych społeczności, m.in. z Olszanicy (Milisauskas 1976, fig. 5:D). Z działalnością tkacką wiąże się najprawdopodobniej przęślik gliniany, wykonany z przewierconego i wygładzonego fragmentu naczynia.

Wyroby krzemienne wykonane są w przeważającej liczbie z lokalnego surowca bałtyckiego, a tylko pojedyncze egzemplarze z krzemienia jurajskiego podkarkowskiego (Ryc. 14). Wyjaśnienia wymaga kwestia pozyskiwania surowca krzemienno przez społeczność KCWR w obrębie stanowiska (Ryc. 13). Część przebadanych obiektów może być pozostałością po wkopach wykonywanych w celu wybierania brył krzemienno z występujących lokalnie utworów fluwioglacjalnych. Wśród rdzeni dominują formy odłupkowe, sporadycznie wiórowe. Przede wszystkim o zmienionej orientacji, rzadziej jednopiętowe. Nieliczny zespół narzędzi KCWR tworzą drapacze, półtylczaki i wióry retuszowane, co odpowiada strukturze innych osad tej kultury, choć jest uboższymi ilościowo (Lech 1979).

Wyroby kamienne nie są zbyt liczne i na ogół są to formy uszkodzone. Znaleziono także najprawdopodobniej dwa półfabrykaty radlic w formie szewskiego kopyta. Analiza petrograficzna (Wójcik, Sadowski 2006) wskazuje, że narzędzia KCWR z wyodrębnionym ostrzem wykonywane były przede wszystkim z łupków amfibolitowych i amfibolitu. Płytki szlifierskie i rozcieracze wykonane zostały z piaskowca kwarcowego i gnejsu biotytowego.

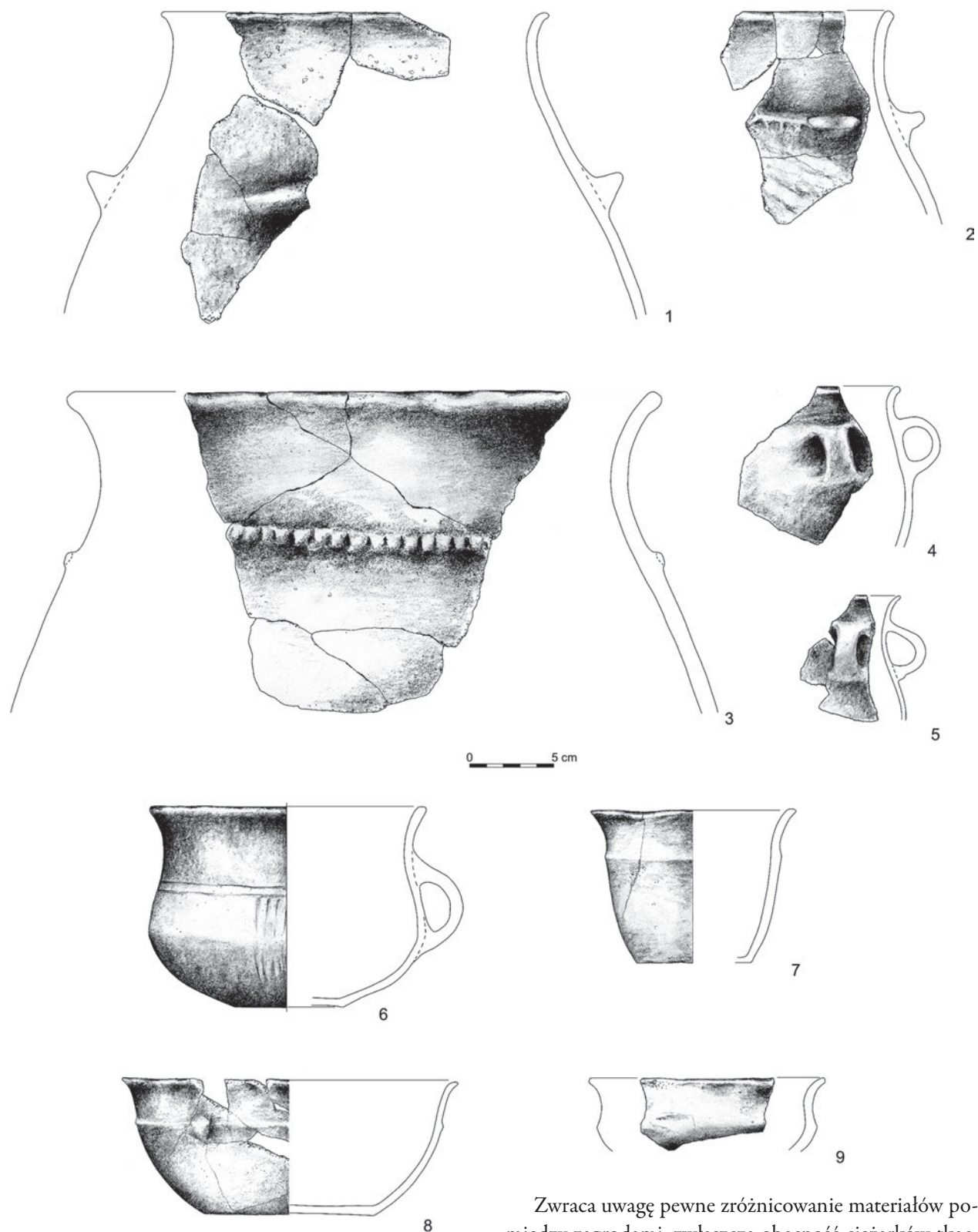
Osadnictwo KU koncentruje się przede wszystkim we wschodniej części wykopu, chociaż pojedyncze obiekty wystąpiły także w innych częściach wykopu. Obiekty występujące w obrębie osady KU można wstępnie podzielić na 4 zespoły odpowiadające najprawdopodobniej odrębnym zagrodom. Ich najważniejszym elementem był najprawdopodobniej dom słupowy, który zachował się tylko w przypadku jednej zagrody. Można przypuszczać, że podobne konstrukcje znajdowały się w innych zagrodach, o czym mogą świadczyć puste przestrzenie pomiędzy obiektami gospodarczymi. Dokładna rekonstrukcja planu domu jest jednak utrudniona i bardzo hipotetyczna ze względu na brak analogii wśród innych rozpoznanych osiedli KU.

Inną charakterystyczną cechą zagród KU jest obecność okrągłych obiektów o przekroju prostokątnym lub trapezowatym i jednolitym lub warstwowanym wypełniskiem. Oprócz charakterystycznej dla nich standaryzacji wymiarów i kształtów, jamy te charakteryzują się również bogatym w materiał zabytkowy wypełniskiem, w tym dużą ilością ceramiki naczyniowej, wyrobów krzemienno i innych kategorii zabytków, jak np. ciężarków tkackich, przęślików, wyrobów kamiennych i innych (Ryc. 10, 12).

Ryc. 9. Kostomłoty, stan. 27, gm. *loco*, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki naczyniowej kultury ceramiki wstęgowej rytej (rys. N. Lenkow)

Fig. 9. Kostomłoty, site 27, *loco commune*, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic vessels of the Linear Band Pottery culture (drawing by N. Lenkow)

Ryc. 10. Kostomłoty, stan. 27, gm. *loco*, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki naczyniowej kultury unietyckiej (rys. N. Lenkow)

Fig. 10. Kostomłoty, site 27, *loco commune*, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic vessels of the Únětice culture (drawing by N. Lenkow)

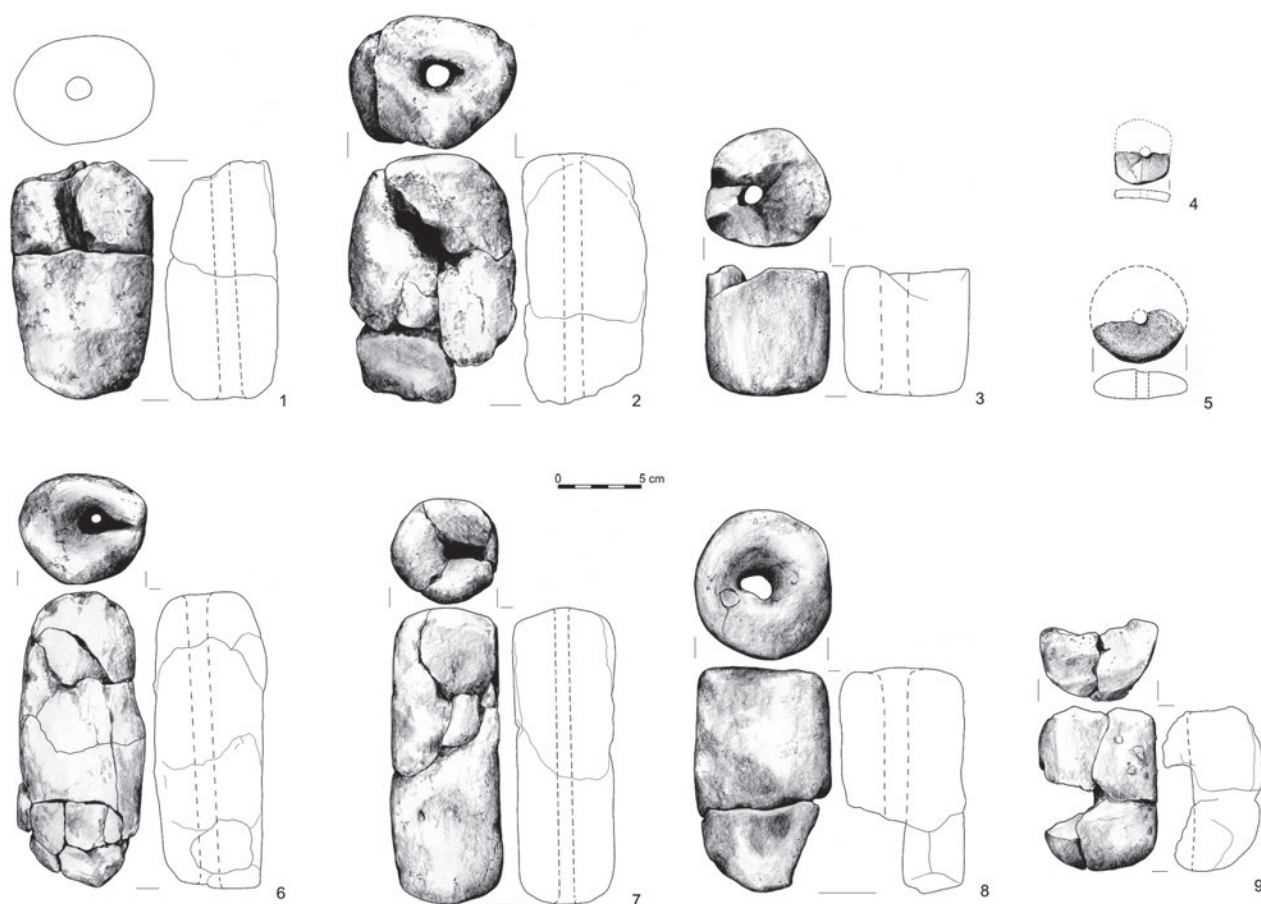
Zwraca uwagę pewne zróżnicowanie materiałów pomiędzy zagrodami, zwłaszcza obecność ciężarków tkackich i to w stosunkowo dużej ilości. Może to sugerować istnienie specjalizacji wewnątrzgrupowej.

Ceramika KU wykonana jest z gliny z obecnością domieszek mineralnych – piasku i tłuczni (Ryc. 10). W zależności od rodzaju naczynia, jego wielkości i rodzaju spełnianych funkcji, dodawano domieszkę odpowiednio wyselekcjonowaną pod względem rodzaju, granulacji i ilości. W obrębie zespołu naczyń glinianych

Ryc. 11. Kostomłoty, stan. 27, gm. *loco*, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki naczyniowej z wczesnego średniowiecza (rys. N. Lenkow)

Fig. 11. Kostomłoty, site 27, *loco commune*, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic vessels from the early Middle Ages (drawing by N. Lenkow)

Ryc. 12. Kostomłoty, stan. 27, gm. loco, woj. dolnośląskie. Wybór ciężarków tkackich (1-3, 6-9) i przęślików (4-5). Kultura ceramiki wstęgowej rytej (4), kultura unietycka (1-3, 5-9) (rys. N. Lenkow)

Fig. 12. Kostomłoty, site 27, loco commune, dolnośląskie voivodeship. A selection of weaving weights (1-3, 6-9) and spindle-whorls (4-5), the Linear Pottery culture (4), the Únětice culture (1-3, 5-9) (drawing by N. Lenkow)

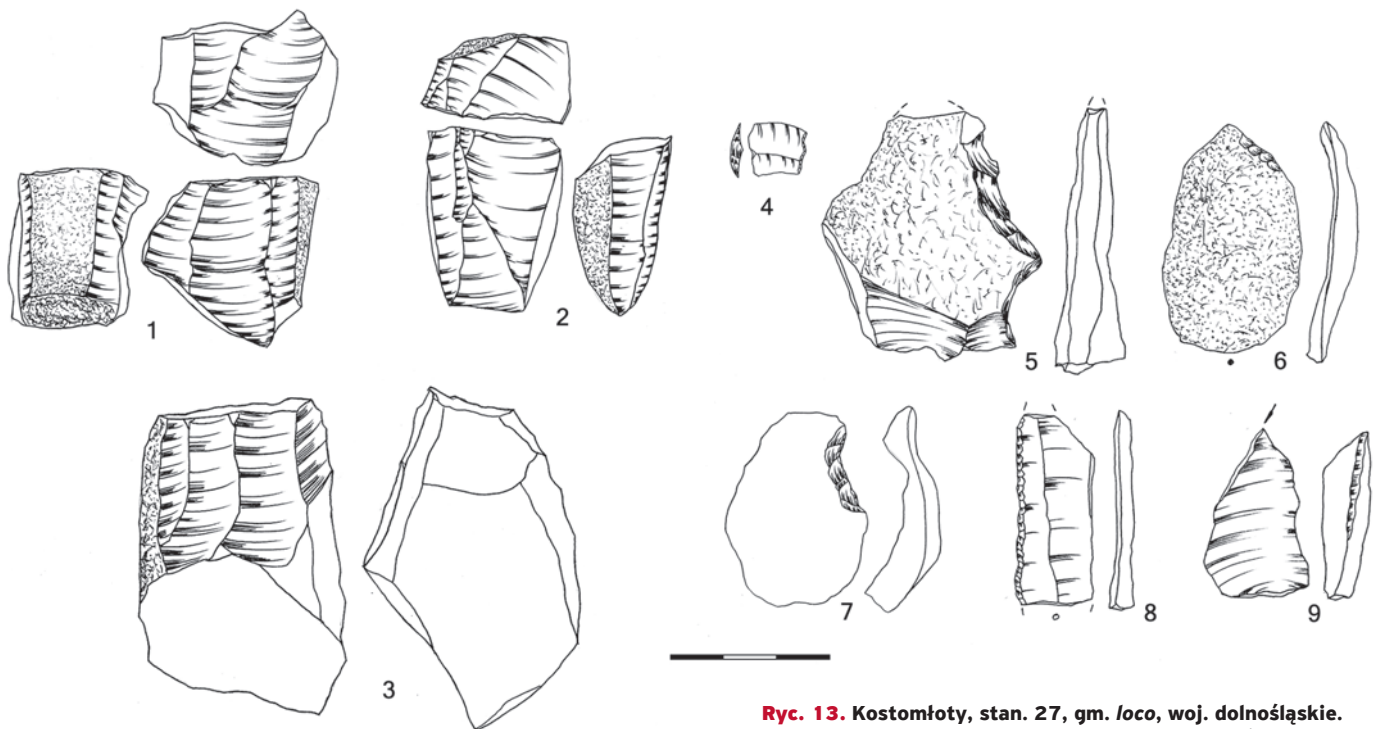
można wyróżnić ceramikę grubościenną, na ogół reprezentowaną przez duże naczynia, głównie garnki, wypalone najczęściej w atmosferze utleniającej. Powierzchnie naczyń są przeważnie chropowate, niejednokrotnie intencjonalnie obrzucane warstwą glinki i chropowaczone lub obmazywane. Naczynia cienkościenne, wykonane są głównie z gliny z niewielką ilością intencjonalnej domieszki, zwłaszcza piasku i miki. Wypalone są one głównie w atmosferze redukcyjnej. Powierzchnie naczyń są najczęściej starannie wygładzone. Najliczniejszą formą naczyń są duże garnki, o chropowatych powierzchniach, bezuche, zaopatrzone w górnej partii brzuśca w listwy plastyczne, czasami zdobione odciskami palcowymi lub różnymi wariantami guzów. Wśród pojedynczych egzemplarzy naczyń można wymienić kubek baniasty z niewielkim uchem, zdobiony ornamentyką rytą na brzuścu. Wśród pozostałych form wyróżnić należy egzemplarz pucharka oraz misę.

Podsumowując wyniki analizy ceramiki można przyjąć, że reprezentuje ona garncarstwo związane

z klasycznymi fazami rozwoju KU. Obecność pewnych cech starszych może wynikać z przetrwania tych elementów w okresie funkcjonowania późniejszych etapów jej rozwoju lub może sugerować istnienie starszego etapu osadnictwa na stanowisku.

Wśród zespołu znalezisk z osady KU na uwagę zasługuje zestaw kilkunastu ciężarków tkackich (Ryc. 12). Ciężarki te reprezentują formy cylindryczne o okrągłym przekroju. Ich wielkość waha się od kilkunastu do ponad 20 cm. Oprócz tego rodzaju ciężarków w obiekcie 8 odkryto fragmenty dużego bochnowatego, płasko-wypukłego przedmiotu, z zachowanym poprzecznym otworem, który może być również rodzajem dużego ciężarka tkackiego lub elementem warsztatu tkackiego. Z tkactwem KU związana jest również obecność płasko-wypukłego przęślika.

Z osady KU pochodzi około 200 wyrobów krzemienych, odkrytych w 22 obiektach (Ryc. 15). Wszystkie artefakty wykonane są z narzutowego krzemienia bałtyckiego. Rdzenie są niewielkie, głównie odłupkowe jednopiętowe i łuszczyne. W grupie półsurowca dominują odłupki oraz okruchy, w mniejszej liczbie wióry. Narzędzia mają głównie charakter doraźny, z wyjątkiem kilku form o bardziej zaawansowanej obróbce (drapacz, wiórowiec). Na szczególną uwagę zasługuje sztylet, w którego przypadku, nie można wykluczyć jego skandynawskiej proveniencji.

Ryc. 13. Kostomłoty, stan. 27, gm. loco, woj. dolnośląskie. Wyroby krzemienne z obiektu 265 (rys. M. Masojć)

Fig. 13. Kostomłoty, site 27, loco commune, dolnośląskie voivodeship. Flint products from object 265 (drawing by M. Masojć)

Pozostałości obiektów nieruchomych KŁ reprezentującej kolejną fazę zasiedlenia stanowiska, koncentrują się głównie przy północnej granicy zachodniej części wykopu. W większości przypadków obiekty te mają nieregularne kształty zarówno w rzucie, jak i w przekroju. Obiekty te na ogół charakteryzują się niewielką ilością materiału zabytkowego, prawie wyłącznie jest to ceramika. Obiekty te najprawdopodobniej wyznaczają peryferyczny zasięg osady KŁ, która znajduje się najprawdopodobniej na północ – północny-wschód od badanego obszaru.

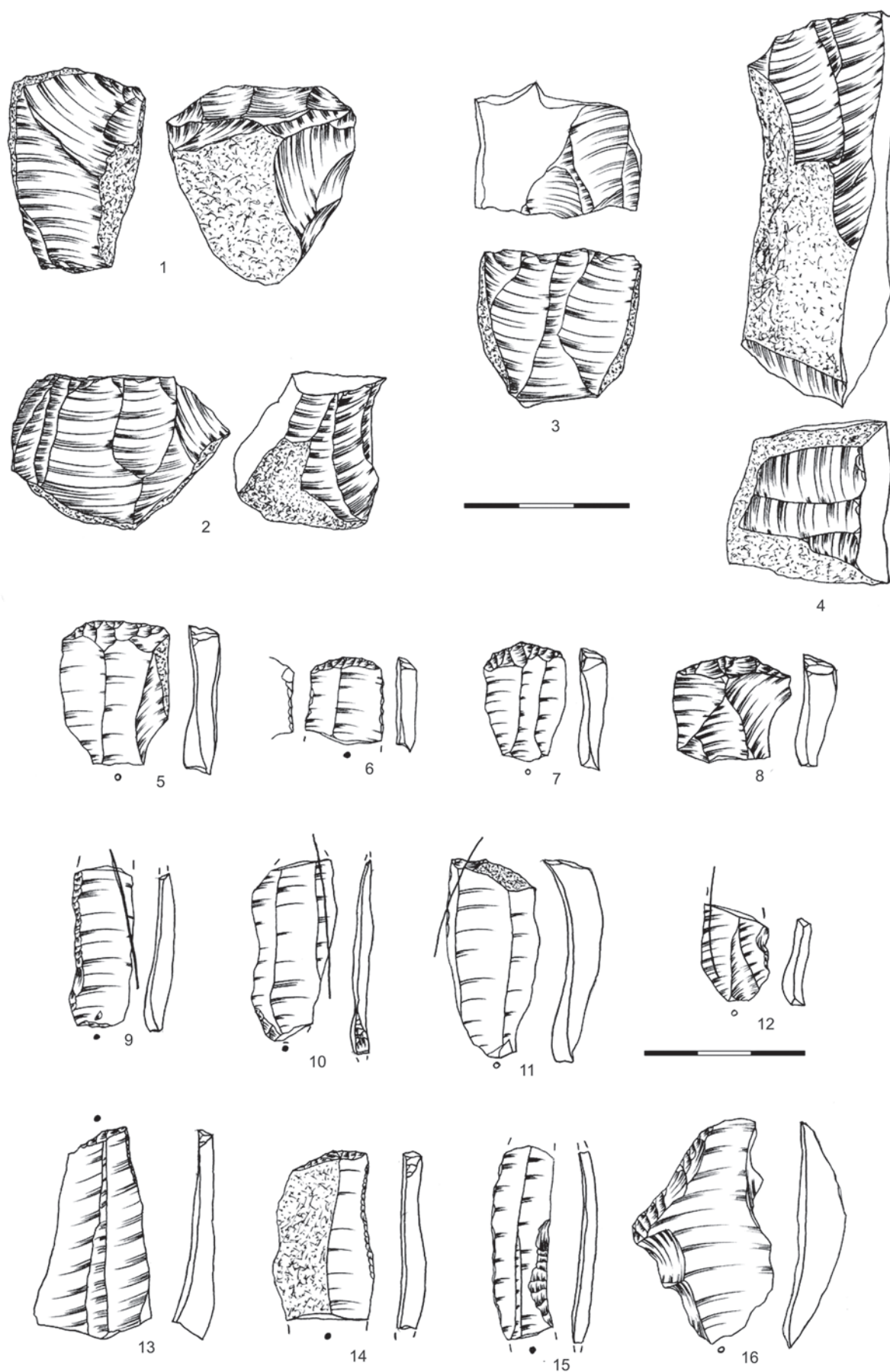
Zespół ceramiki KŁ jest nieliczny. Technologia naczyń tego zespołu oparta jest na występowaniu domieszek mineralnych piasku i tłuczni. Naczynia wypalone są na ogół w atmosferze utleniającej na kolory żółto-czerwone. Powierzchnie niektórych naczyń mają ciemną, czarną barwę, dokładnie wygładzoną i czasami wyswieconą. Wśród form naczyń można dopatrzeć się występowania garnków, naczyń wazowatych oraz czerpaków. Ornamentyka jest uboga. Na jednym z naczyń (naczynie wazowate?) zaobserwowano obecność wątku zdobniczego w formie ukośnych żłobków otaczających okrągłe wgłębienie z niewielkim guzkiem, zlokalizowane na największej wydętości naczynia. Dobrym wyznacznikiem chronologicznym jest również fragment czerpaka z ornamentem występującym w jego wnętrzu, wykonanym przy użyciu wyświecanych linii.

Ubogi inwentarz wyrobów krzemienianych z tego czasu liczy 7 artefaktów: rdzeń łuszczeniowy, wiór retuszowany, wiór, odłupki i okruchy.

Cechy technologiczne, morfologiczne i stylistyczne tego zbioru ceramiki pozwalają datować go ogólnie na V okres epoki brązu – okres halsztacki C.

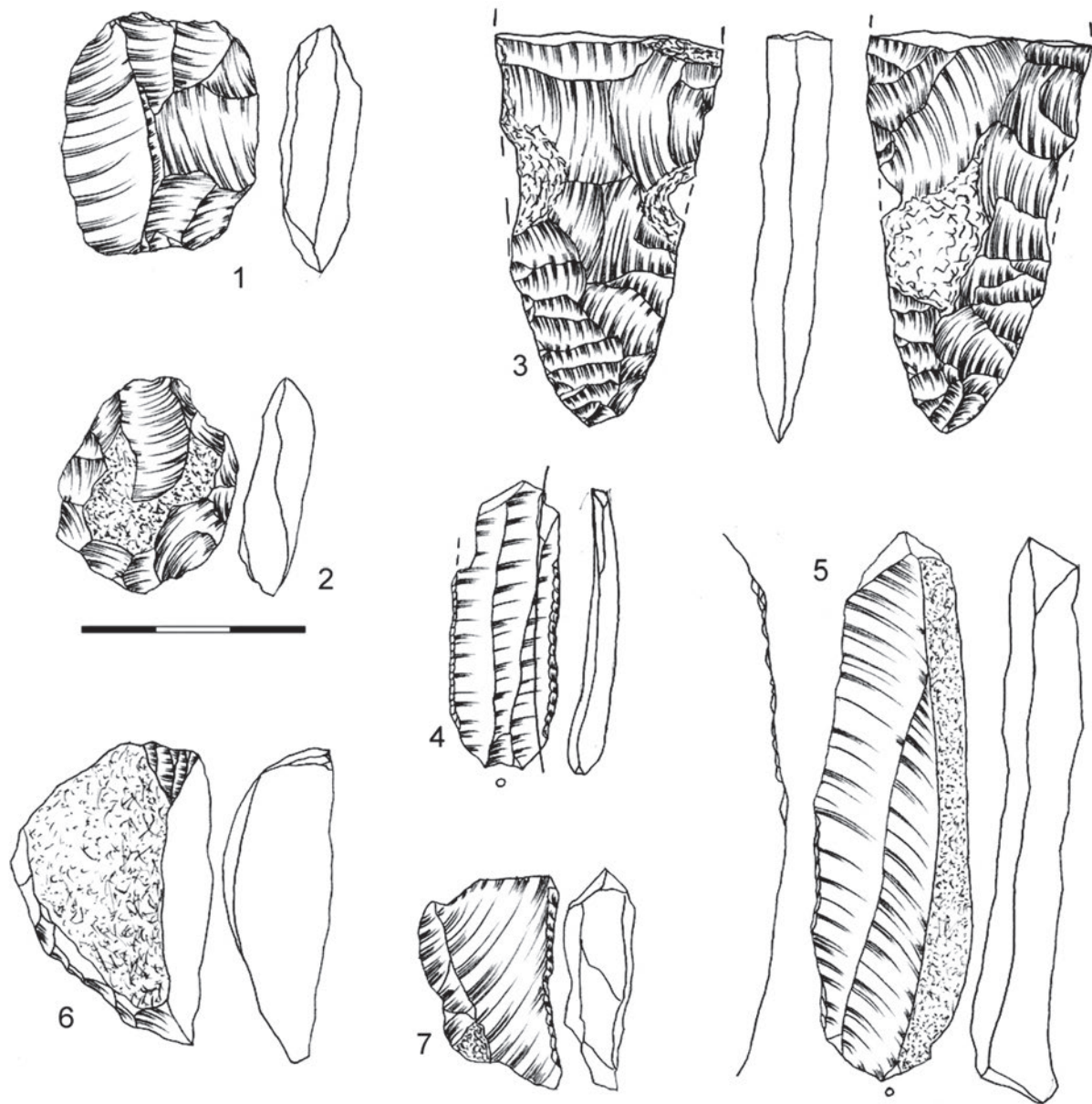
Wśród odkrytych w Kostomłotach obiektów, 10 ma metrykę WŚR. Wystąpiły one w zachodniej części badanego obszaru (Ryc. 3). Obiekty te usytuowane były generalnie na linii wschód – zachód, obiekty skrajne oddalone były od siebie o ok. 140 m. Rozciągłość południkowa obiektów WŚR na stan. Kostomłoty 27 była niewielka i sięgała jedynie 35 m. Wśród odkrytych na stanowisku obiektów WŚR szczególnie wyróżnia się bardzo dobrze zachowana drewniana studnia (obiekt 675), której cembrowina wykonana została z dębowych desek, łączonych na zrąb (Ryc. 8). Studnię założono na planie kwadratu (wewnętrzny otwór 84 × 89 cm), jej rozpoznana głębokość wynosiła przynajmniej 150 cm. Do budowy cembrowiny wykorzystano długie na ok. 140-150 cm drani-ce o grubości 6-8 cm. Zewnętrzna długość cembrowiny każdej ze ścian studni sięgała 1 m, długość ostateków zrębu sięgała 20-25 cm. Próbkę pięciu desek pobrane zostały do analizy dendrochronologicznej (Krapiec 2006), która wykazała, że obiekt został zbudowany w 1031 r. lub niedługo później.

Odkrywana we wczesnośredniowiecznych obiektach ceramika jest dosyć jednorodna technologicznie i stylistycznie (Ryc. 11). Wykonane w technice ślizgowo-taśmowej naczynia garnkowate noszą wyraźne ślady obtaczania, sięgające przydennych partii ścian

Ryc. 14. Kostomłoty, stan. 27, gm. *loco*, woj. dolnośląskie. Wyroby krzemienne kultury ceramiki wstęgowej rytej (rys. M. Masojć)

Fig. 14. Kostomłoty, site 27, *loco commune*, dolnośląskie voivodeship. Flint products of the Linear Band Pottery culture (drawing by M. Masojć)

Ryc. 15. Kostomłoty, stan. 27, gm. loco, woj. dolnośląskie. Wyroby krzemienne kultury unietyckiej (rys. M. Masojć)

Fig. 15. Kostomłoty, site 27, loco commune, dolnośląskie voivodeship. Flint products of the Únětice culture (drawing by M. Masojć)

wewnętrznych. Wytwarzano je na wolnoobrotowych kołach garncarskich. Znajdowane w obiektach naczynia wytwarzano prawdopodobnie z glin pozyskiwanych w północnej części Przedgórze Sudeckiego, zapewne ze Wzgórz Strzegomskich i Imbramowickich. Wylewy pochodzących z osady naczyń mają urozmaicone profile, poczynając od słabo rozwiniętych, kończąc natomiast na bardzo urozmaiconych krawędziach. Ornamentyka kostomłockich naczyń także znajduje liczne XI-wieczne analogie na stanowiskach wrocławskich (Ostrów Tumski i Ołbin). Szczególnie licznie reprezentowane są w Kostomłotach wątki ornamentacyjne należące do wyróżnionej przez P. Rzeźnika wątków III grupy ornamentacyjnej. Wstępne wyniki badań materiału pozyskanego podczas badań stanowiska dość jednoznacznie wskazują,

że wczesnośredniowieczna osada w Kostomłotach funkcjonowała w 1 poł. XI w. Jej mieszkańcy wykorzystywali ceramikę produkowaną prawdopodobnie w północnej części Przedgórze Sudeckiego (okolice Strzegomia, m.in. rejon Ruska), skąd znane są liczne stanowiska datowane na XI stulecie i związane z kasztelanią strzegomską.

Pozostałości osadnictwa późnośredniowiecznego reprezentuje pojedynczy obiekt wziemny oraz nieliczne fragmenty ceramiki pochodzące z warstwy ornej i warstwy kulturowej stanowiska. Wskazuje to na incydentalny charakter osadnictwa tego czasu. Podobnie traktować należy pozostałości osadnictwa nowożytnego.

Przeprowadzenie wyprzedzających badań ratowniczych w obrębie stanowiska 27 w Kostomłotach na

obszarze ponad 3 ha ujawniło liczne ślady różnoczasowego osadnictwa. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje osada fazy szareckiej kultury ceramiki wstęgowej rytej, z wyjątkowym układem przestrzennym, na który składają się zachowane pozostałości najstarszej architektury mieszkalnej wraz z otaczającą ją infrastrukturą gospodarczą. Niemniej interesujące są pozostałości osady kultury unietyckiej, z niezwykle rzadkimi dla jej osiedli pozostałościami architektury naziemnej. Kolejny etap zasiedlenia stanowiska związany z kulturą lużycką wskazuje, że właściwa osada z tego czasu zlokalizowana jest zapewne w bezpośrednim sąsiedztwie badanego obszaru. Bardzo cennym odkryciem są również pozostałości osady wczesnośredniowiecznej z różnorodnymi obiektami osadniczymi, w tym piecem i studnią.

W zespołach tych odkryto liczne materiały reprezentujące różne kategorie zabytków, będące podstawą do studiów nad wieloma problemami związanymi z funkcjonowaniem społeczności wczesnoneolitycznych, z epoki brązu oraz wczesnośredniowiecznych, zwłaszcza do zagadnień związanych z chronologią, periodyzacją, podstawami gospodarczymi i przemianami społecznymi. Podstawą do badań na chronologią stanie się zapewne zespół kilkunastu datowań ^{14}C , wykonywanych obecnie z materiałów pochodzących z obiektów osadniczych osady w Kostomłotach. Licznie pobrane próbki są obecnie poddawane różnorodnym badaniom specjalistycznym (paleobotanicznym, paleozoologicznym, fizykochemicznym, palinologicznym i innym).

Bibliografia

- Boelicke U. 1982. Gruben und Häuser: Untersuchungen zur Struktur bandkeramischer Hoffplätze. W: J. Pavuk (red.), *Siedlungen der Kultur mit Linearkeramik in Europa*. Nitra, 17-28.
- Coudart A. 1987. Tradition, uniformity and variability in the architecture of the Danubian Neolithic. W: *Bylany seminar*. Praga, 199-223.
- Illet M., Constantin C., Coudart A., Demoule J. P. 1982. The late Bandkeramik of the Aisne Valley: environment and spatial organization. *Annalecta Praehistorica Leidensia* 15, 44-61.
- Krąpiec M. 2006. Wyniki analizy dendrochronologicznej prób drewna z obiektu 675 wyeksplorowanego w Kostomłotach, gm. loco, woj. dolnośląskie; stan. 27, wykop I/05; ar D87/D88 (maszynopis). Kraków.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A. 1997. *Strachów. Osiedla neolitycznych rolników na Śląsku*. Wrocław.
- Last J. 1998. The Residue of Yesterday's Existence: settlement Space and Discard at Miskovice and Bylany. W: I. Pavlů (red.), *Bylany. Varia* 1. Praha, 17-45.
- Lech J. 1997. Materiały krzemienne z osad społeczności wczesno rolniczych w Strachowie, woj. Wrocław. W: A. Kulczycka-Leciejewiczowa. *Strachów. Osiedla neolitycznych rolników na Śląsku*. Wrocław, 229-265.
- Lüning J. 1982. Research into the Bandkeramik settlement of the Aldenhovener Platte, *Annalecta Praehistorica Leidensia* 15, 1-30.
- Modderman P. J. R. 1986. On the typology of the houseplans and their European setting. *Památky Archeologické* 77 (2), 383-394.
- Szynkiewicz A. 2003. *Sytuacja geomorfologiczna i geologiczna stanowisk archeologicznych w Kostomłotach* (maszynopis). Wrocław.
- Wojciechowski W. 1981. *Wczesnoneolityczna osada w Skoroszowicach*. Wrocław.
- Wojciechowski W. 2003. Ślady osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej w rejonie Kostomłotów. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 45, 125-150.
- Wójcik A., Sadowski K. 2006. *Sprawozdanie z analizy petrograficznej zabytków ze stanowiska archeologicznego w Kostomłotach* (maszynopis). Wrocław.

Summary

Mirosław Furmanek, Mirosław Masojć
Multicultural site in Kostomłoty, Środa Wielkopolska county

The rescue research of site 27 in Kostomłoty was undertaken due to the modernisation of the northern roadway of the A4 motorway at the section between Wądroże Wielkie and Bielany Wrocławskie. The research was conducted on the basis of an agreement between the General Directorate for National Roads and Motorways with its headquarters in Warsaw, and

the Institute of Archaeology and Ethnology at the Polish Academy of Sciences (PAS) with its headquarters in Warsaw. The field work contractor was the Institute of Archaeology at the University of Wrocław acting under the agreement with the Institute of Archaeology and Ethnology at the PAS. The field work was directed by Mirosław Furmanek, MSc, and Mirosław Masojć, MSc, on behalf of the Institute of Archaeology at the University of Wrocław. Scientific issues were supervised by: Prof. Bogusław Gediga, PhD (the Institute of Archaeology

and Ethnology at the PAS), and Prof. Jerzy Piekalski, PhD (the Institute of Archaeology at the University of Wrocław).

The scope of research included the area under the northern roadway of the repaired motorway, and the adjacent shoulder (Fig. 1). The total excavation area studied amounted to 314.45 ares. The site is located about 1,500 m to the southwest of Kostomłoty and from the west it borders on the crossing of the A4 motorway and the road from Kostomłoty to Strzegom. It is situated at the fork of two small watercourses which surrounds an oval area whose diameter is about 1,000 m, slightly raised above its surroundings forming a type of "island".

During rescue research, 823 non-movable objects were found. Based on the uncovered monumental material within the identified part of the site, 6 stages of settlement can be distinguished that correspond to the functioning of particular taxonomic units. Stage 1 – the Linear Band Pottery culture (LBPC). Stage 2 – the Únětice culture (UC). Stage 3 – the Lusatian culture (LC). Stage 4 – the early Middle Ages. Stage 5 – the late Middle Ages. Stage 6 – the modern period.

Linear Band Pottery culture settlement (LBPC) can be found almost exclusively at the eastern part of the excavation (Fig. 2), within ares 14-46 (D-G), or at a total distance of 320 m. The remains of the LBPC settlement have a spatial layout characteristic of the settlements from this period. It consists of spatially isolated settlement complexes composed of so-called longhouses with post construction (Fig. 4), and farm buildings accompanying them (Fig. 5). Within the studied part of the settlement, 7 settlement complexes – homesteads – can be distinguished. Individual homesteads can be differentiated from one another by many elements. The central element of homesteads was the house with post construction. The houses which were the main element of homesteads have not been preserved well. Their length was probably about 18.5-19 to 19-20 m, and width about 5.8-6 m.

The ceramics found in Kostomłoty represents a very dense ensemble both technologically and stylistically, and consequently, chronologically (Fig. 8). These materials represent the latest stage of LBPC development in Silesia, constituting phase IIIB that can be dated back to around 5150-4950/4900 BC.

The flint inventory from the entire site consists solely of chalk, erratic, Baltic raw material. The types of cores that are present here: chipped, flaked, and knapped. In the group of 21 LPC tools, single cultivators, truncated blades, blades, and retouched half-raw material could be found (Fig. 13). Stone products are not numerous and they are usually damaged. Among others, two half products, most likely shovel ploughs, in the shape of the shoemaker's last were found.

Únětice culture settlement (UC) concentrates mainly at the eastern part of the excavation (Fig. 2). Objects within the UC settlement can be initially divided into 4 settlement ensembles corresponding, most likely, to farmsteads. The house

with post construction was, in all likelihood, its most important element which was preserved only in the case of one farmstead. Ceramics represent pottery connected with late phases of UC development (Fig. 9). The presence of certain later characteristics could be caused by the fact that these elements survived while later stages of development proceeded, or it may suggest the existence of an older stage of settlement at the site.

From amongst the group of flint historical monuments, 81 items are related to the early Bronze Age, the UC. The most characteristic tool is a lanceolate flint dagger, likely dating back to Old Únětice culture (Fig. 14).

Remains of non-movable objects of the Lusatian culture (LC) are centred chiefly at the northern boundary of the western part of the excavation (Fig. 3). The collection of LC ceramics is not large. Technological, morphological, and stylistic qualities of this collection of ceramics enable it to be dated, in general, back to the V period of the Bronze Age, the Hallstatt C period.

Among the objects found in Kostomłoty, 10 of them (Fig. 3) date back to the early Middle Ages. Among the objects found at the early medieval objects site, the one that particularly stands out is a very well preserved wooden well (Fig. 7). Dendrochronological analysis showed that the object was built in 1031 or shortly afterwards.

The ceramics found in the early medieval objects are relatively homogenous both technologically and stylistically (Fig. 10). Pot-like vessels produced using the sliding technique bear noticeable traces of turning which reach down to the lower parts of the inner walls. Preliminary research results of the material gathered during site research show that the early medieval settlement in Kostomłoty functioned in the 1st half of the 11th c.

The remains of the late medieval settlement are represented by a single ground object and several fragments of ceramics from the surface soil and the cultural strata.

Conducting rescue research within site 27 in Kostomłoty at the area exceeding 3 ha showed multiple traces of settlements from various periods. The settlement which deserves particular attention is the settlement of the Szarka phase of the Linear Band Pottery culture, distinguished by an exceptional spatial layout that includes the remains of the oldest housing architecture together with the surrounding farm infrastructure. The remains of the Únětice culture settlement are just as interesting, with the remains of ground architecture which are extremely rare for settlements of this type. The subsequent stage of settling the site related to the Lusatian culture indicates that the proper settlement from that period is situated very close to the studied area. The remains of the early medieval settlement with various settlement objects, including a stove and a well, are also very valuable objects.

■